

der omstreden man. Hij was een Litauer van Schotse afkomst en aanvankelijk Oginski's secretaris, maar bleef later als resident in Den Haag, vanwaar hij in 1793 op grond van de interne Poolse verwickelingen dreigde te worden teruggeroepen. Meiler, zelf tot een Poolse minderheid behorend en politiek niet in één van de hoofdstromingen onder te brengen, heeft zich sterk vereenzelvd met Middleton, de man die op een moeilijke post voor Polen, zijn koning en zichzelf op de bres stond. Met verve verdedigt hij zijn held tegen aanvallen onder andere van de Poolse historicus J. Lojek. Voor mij, geen specialist op het gebied van de Poolse geschiedenis en niet in staat de Poolstalige werken er op na te slaan, is het niet mogelijk tot een slotsom te komen of Mellers visie op Middleton overtuigend is, maar de warme beschrijving van de nederige Poolse diplomaat, het erbarmen dat door de bladzijden van het boek heen spreekt, maken dat de lezer hier wezenlijk contact krijgt met een bewogen stuk geschiedenis.

G. W. van der Meiden

G. Kurgan-van Hentenryk, J. Stengers, ed., *L'innovation technologique. Facteur de changement (XIXe-XXe siècles)* (Faculté de Philosophie et Lettres XCVIII, Histoire; Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1986, 259 blz., Bf975,-, ISBN 2 8004 0911 8).

De publikatie betreft een verzameling studies bedoeld als Belgische bijdrage voor het internationaal congres voor historische wetenschappen, dat in 1985 te Stuttgart heeft plaats gehad. Als thema van het congres was vooropgezet: Technologische vernieuwing, factor van verandering. Weerstand of aanvaarding, spiegel van de mentaliteiten.

In de voorliggende uitgave zijn de Belgische rapporten, althans negen van de tien die werden voorbereid, afzonderlijk gepubliceerd. Alhoewel in het Ten geleide aangekondigd als 'contributions originales' zijn het minder oorspronkelijke studies dan wel goede overzichten, die steunen op uitgegeven bronnen en wetenschappelijke publikaties. De overzichten zijn vlot geschreven en hebben dus als pluspunt beter toegankelijk te zijn voor een breder publiek.

Van grotere oorspronkelijkheid getuigt de keus van de bijdragen. Onverwacht en dus verrassend is het artikel gewijd aan de kunst ten overstaan van de voortschrijdende technologie, waarbij de auteur minder de nadruk legt op het realisme van bijvoorbeeld Constantin Meunier, dan op de baanbrekers van de abstracte kunst in België, die geïnspireerd door de machine en de oprukkende mechanisering, voor de kunst nieuwe perspectieven hebben geopend. Ook de bijdrage die handelt over de impact van de technische innovaties op het militair establishment, had men niet direct verwacht, maar is verantwoord gezien de belangrijke plaats die de militairen innemen in onze geïndustrialiseerde maatschappij.

Uit het bovenstaande kan men al afleiden dat de keus van de bijdragen niet alleen origineel, maar tevens representatief is. Traditionele nijverheidssectoren komen aan bod met een rapport over de lijnwaadindustrie, de kolenmijnuitbating, met twee bijdragen, de grondstofverwerkende nijverheid met als type de vensterglasindustrie van Charleroi. Als voorbeeld van

een nutsbedrijf viel de keus op de uitbouw van een drinkwater-distributienet in het Brusselse. Verder worden behandeld: de impact van de mechanisering op de constante bij uitstek in het productieproces, namelijk de landbouw, en nieuwkomers als radio en televisie. Ook de toepassing van de informatica in het bankwezen blijkt het voorwerp van een rapport te hebben uitgemaakt, dat hier echter niet is afgedrukt (244-245).

De technische innovaties heeft Eliane Grubin alleen beschouwd in zover zij betekenisvol zijn geweest voor de doorbraak van de mechanische vlasspinnerij. Meer precieze informatie over de introductie van technische nieuwigheden in de kolenmijnen geven Nicole Caulier-Mathy voor het bekken van Luik (tot de eerste wereldoorlog) en Jean Puissant voor Hene-gouwen (tot circa 1870). Liliane Viré bespreekt de technologie toegepast bij de uitbouw van het Brusselse drinkwater-distributienet (1852-1858). Bij Jean Louis Delaet ligt de klemtoon van zijn rapport op de twintigste eeuw, omdat de mechanisering van de glasnijverheid zich te Charleroi pas dan heeft voorgedaan. Dit geldt ook voor de bijdrage van Robert Wangermée over de toepassing van de telecommunicatie in ons land. In de rapporten van Philippe Moins over de kunst, en van Philippe Manigart over de militaire organisaties, komen de technische innovaties nauwelijks aan bod. Tenslotte is het enkel Leen van Molle die, in haar overzicht van de mechanisering in de landbouw, de gehele periode vanaf de negentiende eeuw tot op heden overziet.

Hoe divers de besproken types en beschouwde perioden ook zijn, toch treden uit de onderlinge vergelijking gemeenschappelijke kenmerken naar voren. De technische innovaties, meestal uit Engeland herkomstig, vonden met vertraging hier te lande ingang. De vertraging was nog groter, wat de veralgemeende toepassing van de nieuwigheden betreft. Verder wordt in alle bijdragen de klemtoon gelegd op de economische wijzigingen en sociale gevolgen, die de technische innovaties en hun verbreiding hebben teweeggebracht. De krachtlijnen, in zover ze zich aftekenen uit de enkele beschouwde gevallen, worden op uitstekende wijze samengevat door professor G. Kurgan-van Hentenryk in een voorlopig besluit.

Voor de verspreiding van de technische nieuwigheden blijken de perioden van crisis en de twee wereldoorlogen als acceleratoren te hebben gewerkt. Wat de producenten betreft, hebben de landbouwers ten overstaan van de innovaties lange tijd een passieve houding aangenomen. In de linnen- en glasnijverheid hebben de traditionele producenten zich met heftigheid tegen de mechanisering afgezet. Bij de kolenontginningen zijn de financiers de stuwende kracht geweest voor het moderniseren van de mijnen. Bij de exploitatie hebben de mijnningenieurs een doorslaggevende rol vervuld. Ook de studie van L. Viré bevestigt de belangrijke plaats die de ingenieurs in het industrialisatieproces zijn gaan innemen.

Zo gediversifieerd de reacties van het patronaat zijn geweest, zo verscheiden zijn ook de reacties geweest van de werknemers. De handspinnars en linnenwevers hebben zich gedragen als boeren doen ten overstaan van natuurrampen of zoals Eliane Grubin het voortreffelijk formuleert 'ils s'accrochent à leurs métiers comme l'agriculteur s'accroche à sa terre, et sur sa culture détruite, prépare de nouvelles semailles'. De hoog gekwalificeerde glasblazers hebben zich juist met hardnekkigheid tegen de mechanisering verzet. In de kolenmijnen hebben de werknemers de innovaties zonder meer aanvaard, behalve wat de installatie voor het afdalen en ophalen betreft. Hun weerstand heeft ertoe geleid dat de in-

genieurs een veiliger systeem hebben uitgewerkt. Of de mechanisering en vooral de automatisering tot het creëren van arbeidsplaatsen heeft geleid, is een vraag die in de bijdrage over de informatica in het bankwezen werd behandeld, maar die — zoals hierboven gezegd — hier niet is afgedrukt.

De Belgische gezagsdragers hebben op de mechanisering positief gereageerd. Ze hebben niet alleen hun goedkeuring gehecht aan privé-initiatieven, maar zijn zelf actief opgetreden voor projecten als de drinkwater distributie in het Brusselse, meer nog, zijn ze er zelfs niet voor teruggedeinsd om zekere innovaties te monopoliseren, zoals de radio- en televisieomroep.

Hoe interessant de voorlopige conclusies ook zijn, toch zijn ze ontoereikend om een algemeen inzicht te geven van de impact van de technologische vooruitgang op economisch, sociaal en cultureel gebied. Hoogstens kunnen de behandelde gevallen als exemplarisch worden beschouwd voor de gang van zaken in onze moderne maatschappij.

De rapporten over de kolenmijnexploitaties niet te na gesproken, kan men de behandelde types moeilijk representatief noemen voor de gehele bedrijfssector. Zo bijvoorbeeld wat de textielnijverheid betreft, is het ons bekend dat de omstandigheden, waarin de linnennijverheid evolueerde zeer verschillend zijn geweest van de situatie gecreëerd door de katoenindustrie, die zich, op haar beurt, weer anders voordeed dan voor de wolnijverheid. Een vergelijkende studie per bedrijfssector zou reeds tot aanbeveling strekken.

Het consumentengedrag wordt in de bijdragen ternauwernood behandeld. Ook de wijzigingen die zich in het leefmilieu hebben voorgedaan komen nauwelijks aan bod, wat bij de lezer ongetwijfeld verwondering zal opwekken. Anderzijds is de vraagstelling over de impact van de technische innovaties op de wording van onze geïndustrialiseerde maatschappij zo gewichtig, dat een uitdieping van de complexe problematiek die met het fenomeen verbonden is, volle aandacht verdient. Maar nog een breder waaier van studies zal nodig zijn, vooraleer een afdoend antwoord gegeven kan worden op de gestelde vraag. Ondertussen hebben de auteurs van de voorliggende publikatie ons inziens toch een waardevolle bijdrage geleverd tot het hogergenoemde congres.

H. Coppejans-Desmedt

H. F. J. M. van den Eerenbeemt, M. F. A. Linders-Rooijendijk, *Vreemde militairen in een gesloten samenleving. Invloed van inkwarteringen op de bestaans- en leefsituatie in Noord-Brabant tijdens de eerste jaren van de Belgische Opstand 1830-1834* (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland LXVII; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1986, xxviii + 197 blz., f32,50, ISBN 90 70641 17 8).

Tien jaar lang, van 1830 tot 1839, was de provincie Noord-Brabant in feite bezet gebied. Hoewel er na de Tiendaagse Veldtocht geen oorlogshandelingen meer plaatsvonden, bleef het leger er 'gekantonneerd'. Grote aantallen, de auteurs spreken van 60.000, merendeels jonge mannen verbleven gedwongen in een provincie die zij nauwelijks kenden. Anderzijds